

DOI: 10.59560/18291155-2024.1-165

ԼՈՒՍԻՆԵ ՔՈՍՅԱՆ

ՀՀ Դատական դեպարտամենտի
Իրավական ակտերի մշակման և
փորձաքննությունների վարչության
գլխավոր մասնագետ,
Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
իրավագիտության մագիստրոս

**ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ԴԻՄՈՒՄՆԵՐԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ
«ՔՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ» ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ՝ ՈՐՊԵՍ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅԱՆ
ՍԿՋՐՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՊԱՐՏԱԴԻՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ**

Ամփոփագիր

2005 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց Սահմանադրական դատարան անմիջականորեն դիմում ներկայացնելու հնարավորության նախատեսումից ի վեր այդ եղանակով մարդու իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցերը հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց ձեռք են բերել մեծ կարևորություն և համակարգային կարգավորման անհրաժեշտություն:

Միննույն ժամանակ, պետք է նշել, որ, պայմանավորված այն հանգամանքով, որ Սահմանադրական դատարանում գործի քննության միակ առիթը օրենքով սահմանված պահանջներին համապատասխանող դիմումն է, ուստի առավել կարևորվում է այդ պահանջների սահմանադրաիրավական բովանդակության ուսումնասիրումն ու բացահայտումը:

Ընդ որում, ի տարբերություն Սահմանադրական դատարան դիմում ներկայացնող մյուս սուբյեկտների, ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականությունը որոշելու վերաբերյալ ներկայացվող դիմումներին

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ 1(113)2024

սահմանադրական և օրենսդրական մակարդակով ներկայացվում են առավել «խիստ» պահանջներ, որոնց պահպանության դեպքում միայն ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից ներկայացված դիմումը ըստ էության քննության կառնվի Սահմանադրական դատարանի կողմից:

Ուստի, սույն հոդվածի նպատակը անհատական դիմումներին ներկայացվող «բովանդակային» պահանջների, դրանց սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտումն է, Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումների նախնական ուսումնասիրության արդյունքում ձևավորած իրավակիրառ պրակտիկայի և այդ հարաբերությունները կարգավորող սահմանադրական և օրենսդրական կարգավորումների համադրված ուսումնասիրությունն է, ինչը միայն թույլ կտա հստակեցնել այն պահանջները, որոնց պետք է համապատասխանի Սահմանադրական դատարան ներկայացվող անհատական դիմումը:

Հիմնաբառեր. անհատական դիմում, սահմանադրականություն, դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառում, վերջնական դատական ակտ, օրենքի դրույթի կիրառում, իրավունքի խախտում, պատճառահետևանքային կապ:

Սույն հոդվածի շրջանակներում իրականացված ուսումնասիրության նպատակն է սահմանադրական կոնկրետ վերահսկողության միջոցով մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմի՝ «անհատական դիմումներին», որպես ինստիտուտի, էության և անհատական դիմումներին ներկայացվող պահանջների և քննության առանձնահատկությունների բացահայտումը:

Ինչպես բազմաթիվ պետությունների սահմանադրություններում և օրենսդրական ակտերում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետության դեպքում Սահմանադրությամբ և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով նախատեսված են անհատական սահմանադրական գանգատների ընդունման կոնկրետ նախապայմաններ, որոնք պահպանելու դեպքում միայն անհատական դիմումը կարող է վարույթ ընդունվել և քննության առնվել Սահմանադրական դատարանի կողմից:

Այդպիսի նախապայմանների, այլ կերպ ասած՝ սահմանադրական անհատական դիմումին ներկայացվող պահանջների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջիններս ապահովում են, մի կողմից, անձանց սահմանադրական դատարան դիմելու մատչելիությունը, մյուս կողմից, թույլ են տալիս սահմանադրական դատարանում քննության առարկա դարձնել միայն այնպիսի հարցեր, որոնք իրավամբ սահմանադրականության խնդիր են բովանդակում:

Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի համաձայն՝ Սահմանադրական դատարան կարող են դիմել յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը:

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը, կրկնելով Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետում ամրագրված կարգավորումը, սահմանում է, որ սույն հոդվածում նշված գործերով դիմում (այսուհետ՝ անհատական դիմում) կարող է ներկայացնել ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, և վիճարկվում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը¹:

1(113)2024
◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ
◆ ՏԵՂԵԿՎՈՐ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ

Այսպիսով վերոնշյալ նորմերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս, որպես սահմանադրական անհատական զանգատներին ներկայացվող պահանջներ, առանձնացնել հետևյալ չափանիշները.

1. Ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարաններում դիմողը հանդիսացել է դատավարության մասնակից,
2. Դիմողի նկատմամբ գործը լուծող վերջնական դատական ակտով կիրառվել է որևէ օրենքի դրույթ,
3. Դիմողը սպառել է ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները,
4. Դիմողը վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը, ինչը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև

¹ Տե՛ս «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենք, ընդունվել է 2018 թվականի հունվարի 17-ին, ՀՕ-42-Ն օրենքով, 69-րդ հոդվածի 1-ին մաս:
Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=172259>

համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը¹:

Ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար սահմանադրական դատարան դիմելու հնարավորությունը ծագում է քաղաքացիաիրավական, վարչաիրավական վեճերի կարգավորման, ինչպես նաև քրեական մեղադրանքի կապակցությամբ կայացված վերջնական դատական ակտի և համապատասխանաբար՝ նշված վեճերի և քրեական մեղադրանքի հարցի լուծման իրավագործությամբ օժտված դատական մարմիններում պաշտպանության միջոցները սպառելու արդյունքում:

«Դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման» պահանջը ենթադրում է համապատասխան դատավարական օրենսդրության նորմերով նախատեսված՝ իր ենթադրյալ խախտված իրավունքի վերականգնման դատավարական բոլոր հնարավորությունների սպառում: Բացի այդ, դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառելու սահմանադրական պահանջից բխում է նաև, որ եթե առկա է եղել որևէ դատական ատյան, որը կարող է(եր) քննել դիմողի կողմից բարձրացված հարցը, սակայն դիմողը չի օգտվել այդ հնարավորությունից, ապա վերջինս չի սպառել դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները²:

Այս տեսանկյունից անհրաժեշտ է նշել, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ համապատասխան դատարանը կայացնում է ներկայացված հայցադիմումը, վերաքննիչ բողոքը կամ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշում՝ սահմանելով ժամկետ թերությունները շտկելու և այն կրկին ներկայացնելու համար, անձը պարտավոր է դատարանի նշած ժամկետում թերությունները շտկել և այն կրկին ներկայացնել: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը պետք է

¹ Անհատական դիմումներին ներկայացվող չափանիշներին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր բազմաթիվ որոշումներում, որոնցից է Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՈ-21 աշխատակարգային որոշումը: Սույն որոշման 4-րդ կետում Սահմանադրական դատարանը նշել է անհատական դիմումի՝ Սահմանադրական դատարանում քննության առարկա դառնալու պայմանները:

Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=50249>

² «Դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման» անհատական դիմումներին ներկայացվող սահմանադրական պահանջին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր՝ ինչպես Սահմանադրական դատարանի դատական կազմերի, այնպես էլ աշխատակարգային մի շարք որոշումներում, որոնցից են Սահմանադրական դատարանի դատական կազմի 2016 թվականի փետրվարի 26-ի ՍԴԴԿՈ/1-6 որոշումը, 2018 թվականի հունվարի 15-ի ՍԴԴԿՈ/1-2 որոշումը, 2018 թվականի հուլիսի 30-ի ՍԴԴԿՈ/1-19, 2019 թվականի մայիսի 29-ի ՍԴԴԿՈ-27, 2019 թվականի հուլիսի 17-ի ՍԴԴԿՈ-39, 2019 թվականի հոկտեմբերի 24-ի ՍԴԴԿՈ-58 որոշումները, Սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի մարտի 29-ի ՍԴԱՈ-23 աշխատակարգային որոշումը:

ձեռնարկի իրենից կախված բոլոր միջոցները համապատասխան դատական ատյանում իր գործի քննության ապահովման համար, հակառակ դեպքում հայցադիմումը, վերաքննիչ բողոքը կամ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումը Սահմանադրության և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի տեսանկյունից չի կարող համարվել որպես դիմողի կողմից բարձրացված հարցի կապակցությամբ վերջնական դատական ակտ և դատական պաշտպանության միջոցների սպառում, քանի որ դիմողը հնարավորություն է ունեցել հայցադիմումում կամ բողոքում մատնանշված ժամկետում սխալները շտկելու և այն կրկին ներկայացնելու համար¹:

Դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման պահանջը հիմնված է միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ նորմերի վրա: Այն միջազգային սովորույթային իրավունքի մի մասն է, որը ճանաչվել է այդպիսին Արդարադատության միջազգային դատարանի նախադեպային իրավունքում²: Որպես կանոն, իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառումը՝ որպես դատարան ներկայացվող դիմումներին ուղղված պահանջ, սահմանվում է այն դեպքերում, երբ համապատասխան դատարանը նպատակ ունի ծառայելու որպես մարդու իրավունքների պաշտպանության սուբսիդիար օղակ, և, տվյալ դեպքում, սահմանադրի կողմից նման պահանջ ամրագրելու նպատակն այն է, որ կոնկրետ անձի հիմնական իրավունքներին վերաբերող հարցին բոլոր իրավասու դատարաններն իրենց լիազորությունների շրջանակներում անդրադառնան, որից հետո միայն Սահմանադրական դատարանը, ունենալով նաև տվյալ հարցի վերաբերյալ իրավասու բոլոր դատական ատյանների կողմից ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկան և կիրառված նորմերի մեկնաբանությունները, անհատական դիմումի շրջանակներում անդրադառնա այդ հարցին և տա հանրային իշխանության բոլոր մարմինների ու պաշտոնատար անձանց համար պարտադիր լուծումներ: Դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման պահանջը ենթադրում է պաշտպանության միայն արդյունավետ միջոցների սպառում: Իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքին անդրադարձել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը

¹ Սահմանադրական դատարանը «Դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման» պահանջի՝ անհատական դիմումում պահպանվածության վերաբերյալ նման դիրքորոշում է հայտնել, ի թիվս այլնի, Սահմանադրական դատարանի դատական կազմի 2018 թվականի հունիսի 28-ի ՍԴԴԿՈ/2-19, 2019 թվականի մայիսի 29-ի ՍԴԴԿՈ-27 որոշումներով:

² Օրինակ, տե՛ս Interhandel-I գործով (Շվեյցարիան ընդդեմ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների) Արդարադատության միջազգային դատարանի 1959 թ.-ի մարտի 21-ի վճիռը:

Հասանելի է՝ <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/34/11203.pdf>

(այսուհետ՝ նաև Դատարան)՝ իր նախադեպային իրավունքում արտահայտելով այն դիրքորոշումը, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը, որով սահմանվում է յուրաքանչյուրի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը, «սերտորեն կապված է» Կոնվենցիայի հոդված 35-ի կետ 1-ի հետ, որի համաձայն Դատարանը կարող է քննել գործը, միայն երբ սպառված կլինեն ներպետական իրավական պաշտպանության բոլոր միջոցները, քանզի «այդ կանոնը հիմնվում է Կոնվենցիայի հոդված 13-ում արտացոլված այն ենթադրության վրա [...], որ ներպետական համակարգում գոյություն ունի ենթադրյալ խախտումներին վերաբերող մատչելի արդյունավետ միջոց¹: Այնուհանդերձ, «միջոցները, որ պահանջվում է սպառել հոդված 35-ի կետ 1-ով, վերաբերում են հենց ենթադրյալ խախտումներին, հասանելի են ու բավարար»²:

Յուրաքանչյուր դեպքում, Սահմանադրական դատարանը կամ Սահմանադրական դատարանի դատական կազմը գնահատելիս, թե արդյո՞ք որևէ կոնկրետ պաշտպանության միջոց բավարարում է արդյունավետության չափանիշը, պետք է հաշվի առնի առանձին գործի որոշակի հանգամանքներ:

Այս առումով, քննարկման է ենթակա այն հարցը, թե արդյո՞ք ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառելու և վերջնական դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը վիճարկելու անհատական դիմումներին ներկայացվող պահանջը պահպանված պետք է համարվի բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը Սահմանադրական դատարանում վիճարկում է առաջին ատյանի դատարանի կամ վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված այն դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթ, որը բողոքարկման ենթակա չէ համապատասխանաբար վերաքննության կամ վճարեկության կարգով:

Այս հարցադրմանը պատասխանելու համար տեղին է վկայակոչել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից իր բազմաթիվ որոշումներում արտահայտած այն դիրքորոշումները, ըստ որի՝ իրավական

¹ Օրինակ տե՛ս, *Մակ Ֆարլեյնս ընդդեմ Իռլանդիայի* գործը, դիմ. թիվ 31333/06, Մեծ պալատի 2010թ. սեպտեմբերի 10-ի վճիռը, պարբերություն 107:

Հասանելի է՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2231333/06%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-100413%22%5D%7D>

² Նույն տեղում:

պաշտպանության ներպետական միջոցները սպառելու կանոնը պետք է համապատասխանի ճկունության, առկայության, պատշաճության և արդյունավետության չափանիշներին: Մասնավորապես, Ռինգեյսենն ընդդեմ Ավստրիայի գործով Դատարանն ընդգծել է, որ մարդու իրավունքների պաշտպանության համատեքստում իրավական պաշտպանության միջոցների սպառման կանոնը անհրաժեշտ է կիրառել որոշակի ճկունությամբ, առանց ավելորդ ձևականությունների¹, ներպետական միջոցների սպառման կանոնը ոչ բացարձակ է, ոչ էլ պետք է կիրառել մեխանիկորեն²:

Մեկ այլ՝ Սեյդովիչն ընդդեմ Իտալիայի գործով Դատարանն արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ դիմումատուները պարտավոր են սպառել իրավական պաշտպանության ներպետական միայն այն միջոցները, որոնք տվյալ ժամանակահատվածում գոյություն են ունեցել տեսության մեջ և պրակտիկայում, և որոնք կարող են ուղղակիորեն կիրառվել այսինքն՝ միջոցներ, որոնք մատչելի են, ներկայացված բողոքների դիմաց կարող են տրամադրել փոխհատուցում և ներկայացնում են հաջողության ողջամիտ հեռանկարներ³:

Փաստորեն, մի կողմից, օրենսդրությամբ անհատական դիմումներին ներկայացված է դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման պահանջ, որը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի դեպքում ենթադրում է գործի քննություն Առաջին աստիճանի դատարանում, Վերաքննիչ դատարանում և Վճռաբեկ դատարանում, մյուս կողմից, կարծում են, ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք չպետք է ծանրաբեռնվեն ոչ արդյունավետ և հեռանկար չունեցող պաշտպանության միջոցների սպառման պարտականությամբ այն դեպքում, երբ օրենսդրությամբ առկա չէ այն դատական ակտի վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով բողոքարկման հնարավորություն, որով կիրառվել է վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի դրույթը:

¹ Տե՛ս Ռինգեյսենն ընդդեմ Ավստրիայի գործը, դիմում թիվ 2614/65, Դատարանի 1971 թ. հուլիսի 16-ի վճիռ, պարբերություն 89:

Հասանելի է՝ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57565%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57565%22]})

² Տե՛ս Կոզաջոլուն ընդդեմ Թուրքիայի գործը, դիմում թիվ 2334/03, Մեծ պալատի 2009 թվականի փետրվարի 19-ի վճիռ, պարբերություն 40:

Հասանելի է՝ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-91413%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91413%22]})

³ Տե՛ս Սեյդովիչն ընդդեմ Իտալիայի գործը, դիմում թիվ 56581/00, Մեծ պալատի 2006 թվականի մարտի վճիռ, պարբերություն 46:

Հասանելի է՝ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-218566%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-218566%22]})

Պակասն ընդդեմ Լիտվիայի գործը, դիմում թիվ 34932/04, Մեծ պալատի 2011 թվականի հունվարի 6-ի վճիռ, պարբերություն 75:

Հասանելի է՝ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-102617%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-102617%22]})

Նման դեպքերում, կարծում եմ, որ Սահմանադրական դատարանը «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի, 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումներով նախատեսված պահանջների պահպանության հարցը քննարկելիս, կախված այն հանգամանքից, թե խնդրո առարկա դատական ակտի բողոքարկման ինչ հնարավորություն է նախատեսված օրենսդրությամբ, որպես վերջնական դատական ակտ պետք է դիտարկի Առաջին ատյանի դատարանի կամ Վերաքննիչ դատարանի համապատասխան դատական ակտը, իսկ անհատական դիմումների՝ Սահմանադրական դատարանի կողմից գործի քննության ընդունելության պարտադիր պայման՝ ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելու պարտադիր պահանջը դիմողի կողմից համարվի պահպանված:

Ինչպես արդեն նշվեց, անձի անհատական դիմումը Սահմանադրական դատարանում քննության կարող է ընդունվել, ի թիվս այլ պահանջների, այն դեպքում, երբ դիմողը ընդհանուր իրավասության կամ մասնագիտացված դատարաններում հանդիսացել է դատավարության մասնակից, որի նկատմամբ գործը լուծող վերջնական դատական ակտով կիրառվել է որևէ օրենքի դրույթ:

Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում անդրադարձել է «վերջնական դատական ակտ» և «օրենքի դրույթի կիրառում» հասկացությունների սահմանադիրավական բովանդակության բացահայտմանը: Մասնավորապես, Սահմանադրական դատարանն իր՝ 2008 թվականի սեպտեմբերի 9-ի ՍԴՈ-758 որոշմամբ նշել է, որ անհատական դիմումի շրջանակներում սահմանադրական դատարանում կարող են վիճարկվել դատարանի վերջնական ակտով կիրառված օրենքի դրույթները: Որպես վերջնական դատական ակտ առանձին դեպքերում կարող են հանդես գալ տարբեր ատյանի՝ առաջին ատյանի, վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարանի դատական ակտերը: Առավել հաճախ վերջնական դատական ակտը վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացվող ակտն է, որը կայացվել է ի սպառումն պաշտպանության բոլոր միջոցների: Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ սահմանադրական նշված դրույթը որպես անհատական դիմումի ընդունելիության պայման ամրագրում է վիճարկվող օրենքի դրույթի՝ վերջնական դատական ակտով կիրառված լինելու պահանջը, ինչը չի նշանակում, որ վերջնական դատական ակտով կիրառված դրույթը պետք է պարտադիր կերպով կիրառված լինի նաև առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարաններում. օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը սահմանադրական դատարանում վիճարկելու

համար բավական է միայն այդ դրույթի կիրառումը վերջնական դատական ակտով¹:

Իր մեկ այլ՝ 2013 թվականի սեպտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-1114 որոշմամբ Սահմանադրական դատարանը հստակեցրել է «վերջնական դատական ակտ» հասկացությունը, ըստ որի՝ այն հաճախ շփոթում են վերադաս դատարանի կողմից կայացված ակտի հետ: Եթե քաղաքացին դիմել է վճռաբեկ դատարան և վերջինս մերժել է նրա դիմումը քննության ընդունել, դա չի նշանակում, որ այդ որոշումն է վերջնական դատական ակտ: (... Սահմանադրական նորմը վերաբերում է վերջնական դատական ակտին, այլ ոչ թե բողոքարկման ընթացքում վերջին ատյանի դատարանի կողմից ընդունված ցանկացած ակտի: Սահմանադրափրավական բովանդակությամբ դատարանի վերջնական ակտն այն ակտն է, որը գործն ըստ էության լուծել է, օրինական ձևով ուժի մեջ է մտել և անձի համար առաջացրել է համարժեք իրավական հետևանք: Նման մոտեցումից է բխում նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 241.11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իրավական բովանդակությունը, համաձայն որի. «Սույն օրենսգրքի իմաստով՝ վերջնական դատական ակտ է համարվում սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով առաջին ատյանի դատարանի կայացրած և ուժի մեջ մտած, բողոքարկման ոչ ենթակա, Հայաստանի Հանրապետության վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կայացրած և ուժի մեջ մտած, գործի քննությունը սկսելը և շարունակելը բացառող, ինչպես նաև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը»²:

Ինչ վերաբերում է Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի և «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով «օրենքի դրույթի կիրառում» հասկացության սահմանադրափրավական բովանդակությանը, ապա Սահմանադրական դատարանն իր բազմաթիվ որոշումներում արտահայտել է այն դիրքորոշումը, որ «...իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի...», ինչպես նաև «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասում պարունակվող «...և չի կիրառվել» բառակապակցություններում «կիրառում» հասկացությունը չի վերաբերում դատական ակտերում օրենքի այս կամ այն դրույթի ցանկացած վկայակոչման: Միայն այն պարագայում դա կարող է դիտարկվել որպես

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի սեպտեմբերի 9-ի ՍԴՈ-758 որոշումը, 11-րդ կետ:
² Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-1114 որոշումը, 10-րդ կետ:

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆ 1(113)2024

օրենքի դրույթի «կիրառում», երբ անձի համար այն առաջացնում է իրավական հետևանքներ: Բոլոր այն դեպքերում, երբ վկայակոչումն ունի ծանուցողական բնույթ կամ դրա միջոցով դատավարության կողմի ուշադրությունն է հրավիրվում իր գործողությունների օրինականության վրա, հարցի սահմանադրականության բարձրացման տեսանկյունից չի կարող դիտարկվել որպես օրենքի դրույթի «կիրառում»: Մինևույն ժամանակ, դա նշանակում է, որ օրենքի դրույթի ձևական չվկայակոչումը վերջնական դատական ակտում չի ենթադրում, որ այն դիմողի նկատմամբ չի կիրառվել, եթե այն նրա համար առաջացրել է իրավական հետևանքներ¹:

Այսպիսով, անձի՝ անհատական դիմումով Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավունքի բովանդակությունն ու իրացման վերոհիշյալ շրջանակները պայմանավորված են սահմանադրական կոնկրետ վերահսկողության այն հիմնական տրամաբանությամբ, նպատակներով ու առանձնահատկություններով, որոնք ձևավորվել են սահմանադրական-արդարադատական պրակտիկայում (այդ թվում՝ միջազգային) և ամրագրվել օրենքով: Մասնավորապես, Սահմանադրական դատարան անհատական դիմում ներկայացնելիս, ի թիվս ըստ ձևի ներկայացվող պահանջների կատարման, անձը.

- պետք է հստակ պատկերացնի իր նկատմամբ վերջնական դատական ակտով կիրառված օրենքի նորմի բովանդակությունը և փորձի գնահատել ու նախատեսել Սահմանադրական դատարանում իր իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված և Սահմանադրությամբ ու օրենքով թույլատրելի հետագա գործողությունները,

- փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե իր սահմանադրական ո՞ր իրավունքներն են խախտվել և ի՞նչ է ակնկալում Սահմանադրական դատարանում դիմումի քննության արդյունքում,

- պետք է ձեռնպահ մնա դիմումում քաղաքական կամ ոչ իրավական բնույթի հարցադրումներից, արտահայտություններից, դատարանի նկատմամբ ճնշում գործադրելու փորձերից,

- դիմումում առաջադրված հարցի հիմքում ներկայացնի իրավաբանորեն փաստված հանգամանքներ և նյութեր, իրավաբանորեն հիմնավորի իր միջնորդությունները,

- անհրաժեշտության և հնարավորության դեպքում (իր ընտրությամբ) ապահովի իր իրավունքները և շահերը Սահմանադրական դատարանում

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 30-ի ՍԴԴ-927 որոշումը, 5-րդ կետ:

մասնագիտական բավարար կարողությամբ ներկայացնելու ընդունակ օրինական ներկայացուցչի (փաստաբան, իրավաբանական բարձրագույն կրթություն ունեցող կամ սահմանադրական իրավունքի բնագավառում գիտական աստիճան ունեցող անձ):

«Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով, մասնավորապես 69-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է անհատական դիմումներով հիմնավորումներ ներկայացնելու պահանջ, մասնավորապես, ըստ որի՝ անհատական դիմումը պետք է հղումներ պարունակի նորմատիվ իրավական ակտի այն դրույթներին, որոնց սահմանադրականությունը վիճարկվում է, և հիմնավորումներ, որ նորմատիվ իրավական ակտի հակասությունը հանգեցրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման՝ հաշվի առնելով նաև համապատասխան դրույթին իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանությունը:

Դիմումով վիճարկվող դրույթի՝ Սահմանադրությանը հակասելու վերաբերյալ հիմնավորումներ ներկայացնելու պահանջին Սահմանադրական դատարանն անդրադարձել է իր 2009 թվականի մարտի 3-ի ՍԴԱՈ-21 որոշմամբ, ըստ որի՝ անհատական դիմումին ներկայացված այս պահանջը նշանակում է, որ դիմողը պետք է փորձի բավարար կերպով իրավաբանորեն հիմնավորել, թե իր սահմանադրական որ իրավունքներն են խախտվել և ինչ անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող օրինադրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև: Նշված պահանջին համապատասխան՝ դիմողը պետք է նաև դիմումում առաջադրված հարցի հիմքում ներկայացնի իրավաբանորեն փաստված հանգամանքներ և նյութեր՝ ձեռնպահ մնալով քաղաքական կամ ոչ իրավական բնույթի հարցադրումներից ու արտահայտություններից¹:

Սահմանադրական դատարանի դատական կազմը կամ Սահմանադրական դատարանը, ստանալով անհատական դիմումը, յուրաքանչյուր դեպքում գնահատում է ներկայացված դիմումով հիմնավորվածության պահանջի պահպանվածության հարցը: Պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր դեպքում դիմումի նախնական ուսումնասիրության փուլում դրա հիմնավորվածության բավարար մակարդակի պահպանված լինելու հանգամանքի ստուգումը գնահատողական կատեգորիա է և պայմանավորված է այն գնահատողի սուբյեկտիվ ընկալմամբ:

¹Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՈ-21 աշխատակարգային որոշումը, կետ 4:

Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=50249>

ՍԱԳՄԱՆԱՐԴՈՎԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ 1(113)2024

Միևնույն ժամանակ, հարկ է նշել, որ, ի տարբերություն Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասություն ունեցող այլ սուբյեկտների կողմից ներկայացվող դիմումների, կոնկրետ սահմանադրական վերահսկողության շրջանակներում ներկայացվող անհատական դիմումների դեպքում, կարծում եմ, դրանց ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջի առավել նվազ շեմ պետք է դիտարկվի: Մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ ներկայացված դիմումով պահպանված են անհատական դիմումներին ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջի նվազագույն չափանիշները, այն է՝ դիմողի կողմից, նախ, վկայակոչված է Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր այն հիմնական իրավունքը կամ ազատությունը, որն ըստ դիմողի խախտվել է, այնուհետև՝ Սահմանադրության այն դրույթը, որին ըստ դիմողի հակասում է իր կողմից դիմումով վիճարկվող դրույթը, ինչ անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող օրինադրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև, իսկ դիմումի նախնական ուսումնասիրության արդյունքում կասկած է առաջանում դիմումով վիճարկվող նորմի սահմանադրականության վերաբերյալ, ապա ներկայացված անհատական դիմումը պետք է ընդունվի քննության Սահմանադրական դատարանի կողմից:

Սահմանադրական դատարան դիմելու իրավասություն ունեցող այլ սուբյեկտների պարագայում, ինչպիսիք են, օրինակ, Ազգային ժողովը, պատգամավորների ընդհանուր թվի մեկ հինգերորդը, Ազգային ժողովի խմբակցությունը, Հանրապետության նախագահը, Կառավարությունը և այլք, այսինքն՝ վերացական սահմանադրական վերահսկողության շրջանակներում նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականության վիճարկման դեպքում, պայմանավորված դիմողների կարգավիճակով՝ պետք է ներկայացվեն Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումի հիմնավորվածության, դրանցով ներկայացվող փաստարկման առավել բարձր չափանիշներ: Այս մասին դիրքորոշում է արտահայտել նաև Սահմանադրական դատարանը իր 2021 թվականի դեկտեմբերի 3-ի ՍԴԱՌ-248 աշխատակարգային որոշմամբ, ըստ որի Սահմանադրական դատարան դիմող այլ սուբյեկտների պարագայում, որպիսիք են, օրինակ, Ազգային ժողովը, պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդը, Ազգային ժողովի խմբակցությունը, Հանրապետության նախագահը, Կառավարությունը և այլն, օրենսդիրը սահմանափակվել է Սահմանադրական դատարան ներկայացվող դիմումին առաջադրվող ընդհանուր ձևական բնույթի պահանջների շարադրմամբ: Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ հիշատակված

սուբյեկտները, ելնելով իրենց սահմանադրաիրավական բարձր կարգավիճակից, պետք է ցուցաբերեն առավել բարձր մակարդակի փութաջանություն և, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վիճարկելով այս կամ այն իրավական ակտի կամ դրա դրույթի/դրույթների սահմանադրականությունը, պատշաճ կերպով հիմնավորեն վիճարկվող դրույթի և Սահմանադրությամբ պահպանվող արժեքի/իրավունքի հնարավոր խախտման միջև պատճառահետևանքային կապը¹:

Սահմանադրական անհատական դիմումներին ներկայացվող բովանդակային պահանջների ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ դրանք օրենսդրությամբ հստակ նախատեսված են, իսկ Սահմանադրական դատարանի իրավակիրառ պրակտիկայում բացահայտվել են դրանց սահմանադրաիրավական բովանդակությունը, և միայն այդ պահանջներին, իսկ, առավել կոնկրետ, դրանց՝ Սահմանադրական դատարանի իրավակիրառ պրակտիկայում բացահայտված բովանդակությանը համապատասխան ներկայացված անհատական դիմումը կարող է հիմք հանդիսանալ անձի սահմանադրական արդարադատության իրավունքի իրացման համար: Առավելապես այս հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ կարևորվում է սահմանադրական անհատական դիմումներին ներկայացվող պահանջների ուսումնասիրությունն ու քննարկումը:

Սահմանված պահանջներին համապատասխան անհատական դիմում ներկայացնելու հանգամանքի կարևորության գիտակցումով պայմանավորված՝ այս աշխատանքի շրջանակներում անդրադարձ կատարվեց սահմանադրական անհատական դիմումներին ներկայացվող պահանջներին, ներկայացվեց Սահմանադրական դատարանի ձևավորած իրավակիրառ պրակտիկան, ինչպես նաև ներկայացվեցին Սահմանադրական դատարանի կողմից անհատական դիմումների նախնական ուսումնասիրության, դրանց ընդունելության հարցի լուծման փուլերի, ինչպես նաև այս դիմումների հիման վրա սահմանադրական դատարաններում իրականացվող գործերի ըստ էության քննության առանձնահատկությունները:

Ողջ վերոգրյալի արդյունքում իմ կողմից առանձնացվեցին և քննարկման առարկա դարձան անհատական դիմումների ներկայացման, դրանց հիման վրա Սահմանադրական դատարանում իրականացվող դատավարական գործողությունների համակարգում առկա հետևյալ

¹ Տե՛ս Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի դեկտեմբերի 3-ի ՍԴԱՈ-248 աշխատակարգային որոշումը, կետ 3.2:

Հասանելի է՝ https://concourt.am/decision/decisions/621385cf2aeb0_sdav-248.pdf

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ 1(113)2024

հարցադրումները և դրանց վերաբերյալ ներկայացվեցին որոշակի առաջարկներ:

Մասնավորապես՝ ներկայացնելով անհատական դիմումներին ներկայացվող «դատական պաշտպանության բոլոր միջոցների սպառման» սահմանադրական և օրենսդրական պահանջը և բացահայտելով դրա բովանդակությունը՝ անհրաժեշտ քննարկման առարկա դարձրի այն հարցադրումը, թե արդյո՞ք ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառելու և վերջնական դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթի սահմանադրականությունը վիճարկելու անհատական դիմումներին ներկայացվող պահանջը պահպանված պետք է համարվի բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը Սահմանադրական դատարանում վիճարկում է առաջին ատյանի դատարանի կամ վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացված այն դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթ, որը բողոքարկման ենթակա չէ համապատասխանաբար վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով:

Մեջբերելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ իրավական պաշտպանության միայն արդյունավետ միջոցների սպառման պահանջների վերաբերյալ արտահայտած դիրքորոշումները, վերլուծելով ներպետական օրենսդրական կարգավորումները և կարևորելով սահմանադրական արդարադատության միջոցով մարդու իրավունքների պաշտպանությունը՝ եկել եմ այն եզրահանգման, որ նման դեպքերում պետք է Առաջին ատյանի դատարանի կամ Վերաքննիչ դատարանի համապատասխան դատական ակտը, կախված այն հանգամանքից, թե խնդրո առարկա դատական ակտի բողոքարկման ինչ հնարավորություն է նախատեսված օրենսդրությամբ, համարվի այդ գործով վերջնական դատական ակտ, իսկ ներպետական դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները սպառած լինելու պարտադիր պահանջը դիմողի կողմից համարվի պահպանված:

Անդրադառնալով անհատական սահմանադրական դիմումներին «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքով ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջին՝ հանգել եմ այն եզրահանգման, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից ներկայացվող դիմումների հիմնավորվածության առավել նվազ շեմ պետք է դիտարկվի Սահմանադրական դատարանի կողմից, մասնավորապես, այն դեպքերում, երբ ներկայացված դիմումով պահպանված են անհատական դիմումներին ներկայացվող հիմնավորվածության պահանջի նվազագույն չափանիշները, այն է՝ դիմողի կողմից, նախ, վկայակոչված է

Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իր այն հիմնական իրավունքը կամ ազատությունը, որն ըստ դիմողի խախտվել է, այնուհետև՝ Սահմանադրության այն դրույթը, որին ըստ դիմողի հակասում է իր կողմից դիմումով վիճարկվող դրույթը, ինչ անմիջական պատճառահետևանքային կապ է առկա վիճարկվող օրինադրույթի և իր իրավունքների խախտման փաստի միջև, իսկ դիմումի նախնական ուսումնասիրության արդյունքում կասկած է առաջանում դիմումով վիճարկվող նորմի սահմանադրականության վերաբերյալ, ապա ներկայացված անհատական դիմումը պետք է քննության ընդունվի Սահմանադրական դատարանի կողմից:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն:
2. «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենք, ընդունվել է 2018 թվականի հունվարի 17-ին, <Օ-42-Ն օրենքով:
3. Սահմանադրական դատարանի 2009 թվականի մարտի 17-ի ՍԴԱՈ-21 աշխատակարգային որոշում:
4. Արդարադատության միջազգային դատարանի 1959 թ.-ի մարտի 21-ի վճիռ Շվեյցարիան ընդդեմ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների գործով, հասանելի է՝ <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/34/11203.pdf>
5. Մակ Ֆարլեյնն ընդդեմ Իռլանդիայի գործը, դիմում թիվ 31333/06, Մեծ պալատի 2010 թ. սեպտեմբերի 10-ի վճիռ, հասանելի է՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%2231333/06%22%5D%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-100413%22%5D%7D>
6. Ռինգելսենն ընդդեմ Ավստրիայի գործը, դիմում թիվ 2614/65, Դատարանի 1971 թ. հուլիսի 16-ի վճիռ, հասանելի է՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57565%22%5D%7D>
7. Կոզաջոլուն ընդդեմ Թուրքիայի գործը, դիմում թիվ 2334/03, Մեծ պալատի 2009 թվականի փետրվարի 19-ի վճիռ, հասանելի է՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-91413%22%5D%7D>
8. Սեյդովիչն ընդդեմ Իտալիայի գործը, դիմում թիվ 56581/00, Մեծ պալատի 2006 թվականի մարտի վճիռ, հասանելի է՝ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-218566%22%5D%7D>

1(113)2024

ՏԵՂԵԿՎՈՐ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՎԱԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ

9. Սահմանադրական դատարանի 2008 թվականի սեպտեմբերի 9-ի ՍԴՈ-758 որոշում:

10. Սահմանադրական դատարանի 2013 թվականի սեպտեմբերի 18-ի ՍԴՈ-1114 որոշում:

11. Սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 30-ի ՍԴՈ-927 որոշում:

ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ СОДЕРЖАНИЮ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОБРАЩЕНИЙ, КАК ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИНЦИПА ДОСТУПНОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА

Аннотация

С принятием Конституции 2005 года, в которой была предусмотрена возможность физических и юридических лиц напрямую обращаться в Конституционный Суд, вопросы защиты прав человека посредством обращения в Конституционный Суд приобрели большое значение, и возникла необходимость их систематического регулирования параллельно с развитием общественных отношений.

При этом следует отметить, что в связи с тем, что единственным поводом для рассмотрения дела в Конституционном Суде является обращение, соответствующее установленным законом требованиям, изучение и раскрытие конституционно-правового содержания этих требований является приоритетным.

При этом, в отличие от других субъектов, подающих обращение в Конституционный Суд, на конституционно-законодательном уровне к обращениям физического или юридического лица по определению конституционности нормативно-правового акта, примененного вынесенным в отношении него окончательным судебным актом по конкретному делу, на конституционном и законодательном уровне предъявляются более «жесткие» требования, только при соблюдении которых Конституционным Судом будет рассматриваться обращение, поданное физическим или юридическим лицом.

compliance with those requirements the application submitted by a legal entity will be considered by the Constitutional Court.

Therefore, the purpose of this article is to reveal the "substantive" requirements submitted to individual applications, their constitutional and legal content, the combined study of the legal practice formed by the Constitutional Court as a result of the preliminary study of individual applications and the constitutional and legislative regulations regulating these relations, which will only allow clarifying the requirements which must respond to the individual application submitted to the Constitutional Court.

Keywords: individual application, constitutionality, exhaustion of remedies, final judicial act, application of a provision of law, violation of law, causation.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 17.03.2024 թ., տրվել է գրախոսության 18.03.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 20.03.2024 թ.: